

Halûk Perk Müzesi'nden Lucius Artorius Marcianus'un Zeus Keraunios'a Adası

Hüseyin Sami ÖZTÜRK – Ceren PİLEVNELİ*

Makalede, Halûk Perk Müzesi Koleksiyonu (İstanbul) içinde 604T1 envanter numarası ile yer alan bir adak yazıtı tanıtılmaktadır. 2007 yılında Müze'ye kazandırılmış olan bu adağın buluntu yeri kayıtlara göre Adana'dır.

Yazıt, oldukça iyi korunmuş dikdörtgen formda bir sunağın iki yüzünde yer almaktadır. Sunağın üstünde yuvarlak çukurlaştırılmış bir alan olup, köşelerde akroter bulunmakta. Silme altında, üç yüzünde kabartma görülmekte olan sunağın ön yüzünde sakallı Zeus büstü; sol yan yüzde yüzü kırılmış büst ve sağ yan yüzde ise yıldırım demeti görülmektedir. Ön yüz ve sağ yan yüzlerde ise kabartmanın hemen altında ve silmede beş satır Helence yazıt yer almaktadır. Ölçüler: Y: 22 cm; G: 44 cm; D: 15 cm; HY: 6-11 cm.

Διὲ Κεραυνί-
2 ω εὐχῆν
Δούκιος Ἀρτώριος[ς]
4 Μαρκει(ανός) Σεργία
λεγεῶνος δωδε-
6 [κ]ῆτης κεραυνοφό-
ρου.

Çeviri:

Legio XII Keraunophoros'tan Sergia Tribus'undan Lucius Artorius Marcianus (bu adası) Zeus Keraunios'a (sundu).

1 v.d. Yıldırım demetiyle tasvir edilen Zeus Keraunios Kültü¹ Lydia Bölgesi'nden² sonra, Kilikia Bölgesi'nde oldukça sevilmekte ve tapım görmektedir³.

* Dr. Hüseyin Sami Öztürk, Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Göztepe Kampüsü 34722 Kadıköy - İstanbul. E-posta: hsoztrk@yahoo.com

Ceren Pilevneli, (MA), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Göztepe Kampüsü 34722 Fikirtepe - İstanbul. E-posta: cerenpilevneli@gmail.com

Bu yazıtı yayımlamamıza izin veren Sayın H. Perk ve görüşlerini bizimle paylaşan Sayın Yrd. Doç. Dr. F. Dönmez-Öztürk'e çok teşekkür ederiz.

1 Zeus Keraunios Kültü hk. genel bilgi için bk.: Cook 1925, 806-817; Schwabl 1975, 322 v.d.; Schwabl 1978, 1461; Henrichs 2003, 783.

2 Lydia Bölgesi'ndeki Zeus Keraunios Kültü hk. detaylı bilgi için bk.: Malay 2006, 103.

3 Kilikia'daki Zeus Keraunios için bk: Mitford 1999, 2150; Cohen 2006, 134. Kilikia'dan bu külte ait yazıtlar için ayrıca bk.: Bean - Mitford 1962, 214 no. 40; Bean - Mitford 1970, 176 no. 192; 204, v.d. no. 230; *ANAZARBOS* 42, 43 = SEG 37, 1260 = SEG 54, 1482.

4 Μαρχει(ανός) = Μαρχι(ανός): -ει yerine - ι kullanımı için bk.: Gignac 1976, 190; 249.

5 v.dd. λεγεῶνος δωδε[χ]άτης κεραινοφόρου = *Legio XII Fulminata*.

*Legio XII Fulminata*⁴, hakkında çok az bilgi bulunan, bazı efsanevi hikâyelere konu olmuş olan bir birliktir. Küçük Asya'da uzun bir süre hizmet veren bu lejyonun geçirdiği tarihsel süreç ile ilgili değişik anlatılar olsa da, M.Ö. 58 yılında Iulius Caesar tarafından Helvetler'e karşı verilen savaş sırasında kurulmuş olduğu düşünülmektedir⁵. M.Ö. 49'da başlayan ve Caesar ile Büyük Pompeius arasında çıkan savaşta XII. Lejyon İtalya'nın istilası için görevlendirilmiştir. Bir yıl sonra, Ağustos 48'de Caesar ile birlikte Pharsalus Savaşı'na katılan XII. Lejyon askerleri, Caesar'ın zaferinden sonra emekli edilmiş ve kendilerine Parma civarından topraklar verilmiştir.

M.Ö. 44 yılında Caesar'ın öldürülmesinin ardından, Onun yardımcısı Lepidus tarafından yeniden kurulan *Legio XII*, Caesar'ın diğer yedi lejyonuyla birlikte Marcus Antonius'un emrine verilmiştir. Lejyon, Marcus Antonius'un Octavianus'a karşı Modena'da yaptığı savaşta Marcus Antonius'un yanında ve daha sonra Caesar'ın katilleri Brutus ve Cassius'a karşı Lepidus, Octavianus ve Antonius'un yanında savaşmış olmalıdır⁶. Marcus Antonius'un Octavianus'a yenildiği M.Ö. 31'deki Actium Deniz Savaşı'ndan sonra, lejyonun bazı veteranları Octavianus tarafından *Legio X Equestris*'e katılmaları için Patras'a (Yunanistan) gönderilmişlerdir⁷. Lejyon gene Augustus zamanında Mısır'ın işgali için, muhtemelen Babylon'a sevk edilmiştir⁸. *Legio XII Fulminata*, Mısır'daki görevinden sonra, İmparator Claudius döneminde Suriye'de görevlendirilmiştir. *Legio XII Fulminata*'nın bu görevde bulunduğuna ilişkin kesin bir kanıt olmamakla beraber sikkelerde, Ptolemais'te koloni kurulması sırasında burada dört lejyonun bulunduğu dair bilgiler yer almaktadır⁹: Bunların hangi lejyonlar oldukları bilinmemekte; ancak *III Gallica*, *VI Ferrata*, *X Fretensis* ve *XII Fulminata* oldukları düşünülmektedir¹⁰.

Legio XII Fulminata'nın Küçük Asya'da ilk kez görülmesi, geçici bir görevle M.S. 57'de Romalı komutan, Gnaeus Domitius Corbulo'nun Armenia Seferi'nde yer alması ile gerçekleşmiştir. Başarılı seferlerden sonra 58 ve 59 yıllarında Artaksata ve Tigrakonerta ele geçirilmiş ve Vali Corbulo Armenia Krallığı'nın başına Yahudi Kralı Büyük Herodes'in torunu olan Tigranes'i geçirmiştir. 61 yılında Tigranes, Adiabene'ye saldırmış ve böylece Parthlar'ın kendisine saldırmaları için bir sebep vermiştir. 61 yılında Suriye *legatus*luğuna atanan, aynı zamanda Galatia-

4 Bu lejyon hk. detaylı bilgi için bk.: Ritterling 1925, 1705-1710; Campbell 1999, 19; Yébenes 2002; Keppie 2005³, 181. Helgeland 1974, 157 lejyonun taşıdığı Fulminata *cognomen*'in Latince "yıldırım çarpmak" anlamına gelen *fulminare* fiilinin perfekt pasif partikipten geldiğini ve bu unvanı Octavianus döneminde aldığını söylemektedir. M.S. II-IV. yy.'lara ait antik edebi metinlerde, M.S. 172 yılında İmparator Marcus Aurelius'un bir Germen kabilesi olan Quadiler'e karşı düzenlediği seferde yer alan *Legio XII*'nin, bu savaş sırasında *Fulminata cognomen*'ini aldığı yazmaktadır (Dio Cass. LXX 8, 1; 10, 5; Tert. *apol.* 5; Eus. *HEV* 4, 3; 5, 7; konu hk. ayrıca bk.: Helgeland 1979, 766-773; Birley 2000, 174). *Legio XII*'nin Gallienus döneminde *cognomen*'i değişmiş; İmparator Gallienus, *Galliena* adını vermiştir (AE 1964, 67. Ayrıca bk.: Keppie 2005³, 181).

5 Campbell 1999, 19; Keppie 2005³, 169; 181'e göre *Legio XII Fulminata*, Caesar'ın Nervetler'e karşı yaptığı savaşta, Lutetia Savaşı ve Alesia Kuşatması'nda da bulunmuş olmalıdır. Lejyonun ilk unvanı olan *Paterna*, Caesar'ın onursal unvanı *pater patriae*'dan gelmektedir (Campbell 1999, 19; bu unvanın yer aldığı yazıt için bk.: ILS 2242).

6 Keppie 2000, 85.

7 Keppie 2000, 84 v.d.; Keppie 2005³, 181. *Legio XII*, *Fulminata* unvanı ile ilk kez Patras'ta bulunan Augustus dönemine tarihlenen yazıtlarda rastlanmaktadır (CIL III 504, 507 = 7261, 50. Konu hk. ayrıca bk.: Keppie 2000, 86; Keppie 2005³, 181).

8 Campbell 1999, 19.

9 RPC 4749; GIC 626.

10 Konu hk. bk.: Applebaum 1989, 85.

Cappadocia'daki otoritesini de koruyan Corbulo, Tigranes'e yardım için iki lejyon göndermiştir. Bu lejyonların *IV Scythica* ve *XII Fulminata* olduğu görülmektedir. Her iki lejyon da Cappadocia'dan Armenia Maior içlerine sevk edilmiştir ve 61-62 yılı kışını burada geçirmişlerdir¹¹. 61 yılının sonunda *Legio V Macedonica* ve ayrıca Galatia-Cappadocia ve Pontus'taki yardımcı birliklerle beraber, Cappadocia Valisi Lucius Caesennius Paetus'un yönetimi altına giren *XII Fulminata* ve *IV Sycythica*, Paetus'un Parthlar'a karşı Armenia'ya düzenlediği ve Roma için utanç verici bir antlaşmayla sonuçlanan seferde de yer almışlardır¹². Araştırmacı Bennet, Tac. *Ann.* XV 26-27'deki ifadelerinden hareketle, Paetus'un başarısız seferinden sonra ordunun güvenliğini sağlamak için, Corbulo'nun yeniden sahneye çıkarak *Legio IV Scythica* ve *XII Fulminata*'yı Suriye'ye gönderdiğini düşünmektedir¹³.

Ocak 66'da Iudaea valisi Gessius Florus Jerusalem'in kontrolünü yeniden sağlamak için askeri desteğe ihtiyaç duymuştur. *III Scythica* ve *IV Ferrata*'dan birliklerle desteklenen XII. Lejyon bölgeye gelmiş; ancak komutanları yeterince güce sahip olmadıklarını görünce geri dönmelerine karar vermiştir. Geriye dönüş yolunda, Yahudi liderlerinden Simon'un oğlu Eleaser tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Lejyonun kartalını kaybetmesiyle yenilgiye aşağılanma eklenmiştir. Yahudiler ve Romalılar arasındaki savaşın son safhasında *XII Fulminata* cesurca savaşarak eski ününü yeniden kazanmıştır. Generalleri, Vespasianus kendisini imparator ilan edince O'nun yanında yer almıştır. Bu arada Jerusalem 70'de ele geçirilmiştir. Lejyon 71'de Cappadocia Eyaleti'nin bir parçası olan Melitene'ye transfer edilmiştir ve *XVI Flavia Firma* ile birlikte Fırat sınırlarını tutmaktadır. Bazı kaynaklara göre, M.S. 71 yılından itibaren bu görev getirilen lejyonun, 66'da kartalını kaybettiği¹⁴ ve bu yüzden ceza olarak 71'de Melitene'de konuşlandırıldığı¹⁵ belirtilmekle beraber; aslında durum İmparator Vespasianus'un Doğu politikasıyla daha yakından alakalı görünmektedir. Nero döneminde Zeugma'dan Karadeniz'e kadar Doğu sınırları Kommagene ve Armenia'da vassal prenslerin sadakatlerine bağlıydı. Bu iki eyaletin arasında yerel birlikler haricinde bir ordusu olmayan *Cappadocia* Eyaleti uzanıyordu. Bu uzun sınıra yapılacak herhangi bir düşmanca saldırı karşısında Suriye'den lejyonlar çağrılabilirdi. Fakat Vespasianus bunu yeterli görmemiş ve M.S. 72'de yerel prensleri Kommagene ve Armenia'dan kovarak; Kommagene'yi Suriye Eyaleti'ne bağlamıştır. Suriye valisi şimdi Zeugma ve Samasata'nın savunmasından da sorumluydu¹⁶. Armenia ve Kappadokia, Traianus dönemine kadar devam eden bir düzenleme ile *Galatia* Eyaleti valisinin sorumluluk alanına eklendi ve iki bölgeye de lejyoner birlikleri verildi. Satala'da *Legio XV Apollinaris* Küçük Asya'nın kuzeyini Kafkas kabilelerine özellikle Alanlar'a karşı korurken, *Cappadocia* Eyaleti'nde *Legio XII Fulminata* ve muhtemelen *Legio XVI Flavia Firma*, Euphrates boyunda bir başka önemli

11 Tac. *Ann.* XV 1-3; 6; konu hk. detaylı bilgi için bk.: Bennett 2006, 85.

12 Tac. *Ann.* XV 10-16.

13 Bennet 2006, 86.

14 Lejyonun kartalını kaybetmesi hk. bk.: Suet. *Vesp.* IV 5. Ayrıca bk.: Sherk 1980, 996 v.d.; Sartre 1995, 187; Sartre 2004, 61.

15 Ios. *Bel. Iud.* VII 1, 3. Konu hk. ayrıca bk.: Ritterling 1925, 1707; Sherk 1980, 996. Mommsen 1884, 8 v.dd.'na göre, İmparator Hadrianus döneminden itibaren Melitene'de kalıcı görevde bulunmaya başlamıştır. Augustus döneminde *Asia* ve *Bithynia* Eyaleti'nde lejyon olduğu düşünülmemektedir (Mitchell 1976, 298-308; Sartre 1995, 187); ancak Galat Krallığı'nın ilhaki sırasında Galatia'da iki lejyon bulunmaktaydı: Bunlardan biri VII. Lejyon (daha sonra *Claudia*) diğeri ise *Macedonica* adlı V. Lejyon (eski adı *V Gallica* [Speidel 1983, 10]). Her iki lejyon, M.S. 7-8'den sonra, eyaletten ayrılmış ve yerlerine başka bir lejyon gelmemiştir (Rémy 1986, 24 v.d.). Kappadokia'nın eyaletleştirilmesinden sonra ise, lejyonların Doğu'ya kaydırıldığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, Flaviuslar döneminden önce Doğu cephesinde kalıcı lejyoner birlikleri olduğu da sanılmamaktadır (Sartre 1995, 187).

16 Wells - Barrow 1931, 168.

geçitte, Melitene’de kalıcı görevlere gönderilmişlerdi¹⁷. Böylece Doğu sınırları yerel prenslerin değişken sadakatleriyle değil, lejyon birlikleri ile güvence altına alınmıştı¹⁸.

Lejyonun Küçük Asya’da bulunduğu bu önemli görev dışında, başka bazı görevlerde de bulunduğu görülmektedir. İmparator Domitianus döneminde, *Legio XII Fulminata*’dan ayrılan bir birlik Hazar Denizi’ni gören Büyük Dağ’ın (Azerbeycan) tepesinde bir kaleye garnizon kurmakla görevlendirmiştir¹⁹. Buna benzer bir şekilde yine Küçük Asya’nın dışında, M.S. 172 yılında İmparator Marcus Aurelius’un bir Germen kabilesi olan Quadiler’e karşı düzenlediği sefere de katılmıştır. Söz konusu savaşta yer alan, *Legio XII Fulminata*’nın ünü, burada gerçekleşen “Yağmur Mucizesi” ile daha da artmıştır. “Yağmur Mucizesi”nden sonra, dönemin edebi kaynaklarında, *Legio XII’ye Fulminata* unvanının verildiği yönünde ifadeler yer almaktadır²⁰. Bunun doğru olmadığı, Lejyonun, *Fulminata* adını Octavianus döneminden itibaren kullandığı yazıtlardan bilinmektedir²¹. XII. Lejyon, M.S. 175’ten itibaren yeni bir unvan daha kazanmıştır: İmparator Marcus Aurelius’a isyan eden Avidius Cassius ile iş birliği yapmayı reddederek İmparator’a sadık kalmış ve İmparator tarafından *Certa Constans*²², yani “güvenilir, sadık” unvanıyla yüceltilmiştir²³.

M.S. 193’te, İmparator Publius Helvius Pertinax’ın ölümünden sonra, İç Savaş başlamış, *XII Fulminata* kendisini imparator ilan eden Suriye valisi Pescennius Niger’i desteklemiştir. Septimus Severus’un yönetimi sırasında, Doğu sınırı Fırat’tan Tigris’e kaymış, *XVI Flavia Firma* gibi bir yüzyıldan fazla bir zamandır sınırları koruyan *XII Fulminata* da şimdi sınır hattının gerisinde yedek durumuna düşmüştür. XII. Lejyon M.S. 230’larda hala Cappadocia’dadır ve Caracalla tarafından Parthlar’a karşı yürüttüğü bir sefer ile İmparator Severus Alexander’in Sasaniler’e karşı yaptığı savaşa da katılmış olmalıdır²⁴. *Legio XII Fulminata*’nın M.S. III.-IV. yy.’larda ise Doğu’da ne gibi faaliyetler üstlendiği ve hangi savaşlara katıldığına ilişkin elimizde bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Lejyon M.S. IV. yy.’ın başında hala Fırat sınırlarını koruduğu Melitene’dedir²⁵.

Legio XII Fulminata M.S. 71’de Melitene’de kalıcı bir göreve geldikten bir süre sonra, Küçük Asya’dan lejyon için asker topladığı düşünülmektedir²⁶: Araştırmacılar Mommsen ve Cagnat’a göre, *Legio XII Fulminata* için daha önce Doğu eyaletlerinden asker toplanırken²⁷; Hadrianus’tan sonra, Küçük Asya’dan da toplanmaya başlanmıştır. Hatta, Küçük Asya’da Hıristiyanlığın, diğer birçok bölgeye göre daha yaygın olması sebebiyle, lejyonda zamanla Hıristiyan askerlerin sayısının oldukça arttığı da düşünülmektedir²⁸. Araştırmacı Mitchell’a²⁹

17 Ritterling 1925, 1707; Mitford 1974, 166; Gwatkin 1930, 56; 60 v.d.; Chapot 1967, 349; Hellenkemper 1977, 468; Mitchell 1993, 139-141; Sartre 1995, 187; Baz 2007, 144.

18 Wells - Barrow 1931, 168.

19 M.S. 75 yılına tarihlenen Hazar Denizi’nin batısında bulunmuş bir yazıt (*AE* 1951, 263), XII. Lejyon’un görev sahasının oldukça geniş bir alana yayıldığını göstermektedir. Konu hk. ayrıca bk.: Sherk 1980, 997 dn. 118.

20 Dio Cass. LXX 8, 1; 10, 5; Tert. *apol.* 5; Eus. *HEV* 4, 3; 5, 7.

21 CIL III 504, 507 = 7261, 50.

22 *Certa Constans* unvanının geçtiği yazıtlar için bk.: CIL III 6758; ILS 2748; AE 1972, 1791.

23 CIL III 6758; ILS 2748; AE 1972, 1791.

24 Dio Cass. LVII 3, 5-6.

25 *Not. Dig. Or.* 38, 17.

26 Küçükasya’dan lejyonlar için asker toplanmasına ilişkin detaylı bilgi için bk.: Speidel 1980, 731 v.d.; Speidel 1983, 17-20; Mitchell 1993, 136-142; Kaya 2005, 89-96; Eck 2009, 137-142.

27 Mommsen 1884, 21; Cagnat 1912, 353.

28 Ramsay 1910, 343.

29 Mitchell 1993, 139.

göre, Pisidia'daki Trogitis³⁰, Kilikia'daki Laertes³¹ ile Paphlagonia'daki Neoklaudiopolis³² *Legio XII Fulminata* için asker toplanan yerlerdir. Bir başka araştırmacı Kaya'ya göre³³ ise, Ankyra³⁴ ile Kappadokia Komanası³⁵ da bu lejyon için asker toplama yeridir. Ancak, adı geçen bu yerler dışında, Küçük Asya'nın diğer bölgelerinde XII. Lejyon'da askerlik hizmetinde bulunmuş, olasılıkla Küçük Asya kökenli rütbeli ve rütbesiz başka kişilere ait yazıtlar da bilinmektedir: Kilikia Magarsos'tan³⁶; Galatia Pessinus'tan³⁷; Karia Apolonia Salbake³⁸ ile Ionia Phokaia'dan³⁹ bulunmuş yazıtlar, bu duruma tanıklık etmektedirler. Adak yazıtında adı geçen Lucius Artorius Marcianus'un kökenine ilişkin ise, yazıtta herhangi bir *ethnikon* bulunmamasından ötürü, bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte *Artorius gens* adına İtalya⁴⁰ başta olmak üzere İspanya⁴¹, Noricum⁴², Moesia Inferior⁴³, Dalmatia⁴⁴, Macedonia⁴⁵, Dacia⁴⁶, Attika⁴⁷ ile Africa *proconsularis*⁴⁸ ve Numidia'daki⁴⁹ birçok yazıtta rastlanmasından ötürü, Lucius Artorius Marcianus'un imparatorluğun batısından olduğu düşünülebilir. Küçük Asya'dan *Artorius gens*'ini taşıyan kişi, M.Ö. I. yy.'da yaşamış olan Bithynialı Doktor Marcus Artorius Asklepiades'tir⁵⁰. Ancak, M. Artorius Asklepiades ile L. Artorius Marcianus arasında bir bağlantı yoktur.

L. Artorius Marcianus'un vatandaşlık hakkını ise, kimin aracılığıyla aldığı bilinmemektedir. Ancak, yazıtta geçen *Sergia tribus*'u genel olarak, Roma askeri koloni kökenli Roma vatandaşlarıyla ilişkilidir⁵¹.

30 Sterrett 1888, 300 = CIL III 6800 = ILS 2403.

31 Russell 1991, 486 = AE 1991, 1565 = SEG 41, 1331.

32 SP III 60.

33 Kaya 2005, 94.

34 CIL III 13639.

35 IGR III 120 = Harper 1968, 111 v.d. no. 3 = Baz 2007, 143 no. 93.

36 Heberdey - Wilhelm 1896, 9 no. 21.

37 OGIS 540 = IGR III 230.

38 Malay 1987, 73-75 = SEG 37, 855 = AE 1987, 929 = Chaniotis 1987, 300 no. 66.

39 OGIS 489 = IGRR IV 1323 = ILS 8864.

40 İtalya'dan örnekler için bk.: Ateste (CIL V 2566); Betriacum (Pais 670); Brixellum (CIL XI 1032); Caesana (CIL XII 348 [p 123]); Canusium (CIL IX 338; 356; Silvestrini 1999, 139 no. Ce6); Capua (ILS 5734); Centumcellae (CIL XI 3524 [p 1339]); Classis (AE 1961, 257); Canusium (AE 1972, 120); Grumentum (CIL X 245); Herdonia (CIL IX 693); Herculaneum (CIL IV 10626); Interamnia Praetuttiorum (CIL IX 5091); Misenum (CIL X 3462; 8208); Ostia (CIL XIV 251 [p 482, 614]); Kleiner 1987, 210 v.d. no. 81); Placentia (CIL XI 1247); Pompei (CIL IV 2508; 3340, 39; X 807 [p 967]); Roma (CIL VI 92 [p 3003, 3755]); 12474; 12475; 12477; 12479; 12480; 12481; 12483; 12485; 28952; 32929 [p 3846]); 5992; 37779; 38038a; ILCV 2940; AE 1993, 193; IGUR II 371); Verona (Alföldy 1984, 134 no. 222).

41 Lusitania (CPILC 760).

42 Colatio (AE 1920, 61).

43 Tropaeum Traiani (CIL III 14214, 9).

44 Narona (CIL III 1846; 8425); Pituntium (CIL III 1919; 12791); Saloniae (CIL III 9403).

45 Dyrrachium (AE 1978, 757); Parthikopolis (IGBulg IV 2268).

46 Apulum (IDR III 5, 608).

47 IG II² 4116.

48 Carthago (ILAFr 371); El-Ghuiaba (AE 2007, 1714); Lalla Dahlia (CIL VIII 27708); Hippo Diarhytus (CIL VIII 1209 [p 1391]); Thacia (CIL VIII 15649); Sicca Veneria (AE 1937, 34); Thubursicu Numidarum (CIL VIII 4882); Thugga (ILAFr 588,024; CIL VIII 26517); Tunus (AE 1937, 34); Uchi Maius (CIL VIII 26292).

49 Aquae Flavianae (CIL VIII 17055).

50 Bu kişi hk. bk.: <http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-paully/artorius-m-e202640>

51 *Tribus*'lar hk. bk.: Volkmann 1979, col. 950-952.

L. Artorius Marcianus'un bu adağı hangi amaçla yerine getirdiğini, yazıtta daha fazla bilgi olmaması nedeniyle söyleyemiyoruz. Ancak, Marcianus tarafından adağın bir başka tanrıya değil de, bilinçli olarak Zeus Keraunios'a yapılmış olduğu düşünülebilir. Zira *Legio XII*, Zeus'un atribüsü olan yıldırım ve kartalı amblem⁵²; *cognomen* olarak *Fulminata* ya da Helence formu *Κεραυνοφόρος*'u (= yıldırım taşıyan) kullanmaktadır. Söz konusu adakta bulunulan Zeus da *κεραύνιος* (= yıldırım) epitetine sahiptir ve adağın yan yüzüne de Zeus'un atribüsü olan yıldırım demeti işlenmiştir.

Yazıtın tarihlenmesi açısından iki nokta dikkat çekmektedir: Birincisi M.S. 212 yılında kabul edilen ve özgür bütün kadın ve erkeklere Roma vatandaşlığı hakkını veren *Constitutio Antoniniana*'dan sonra, önceden var olan Roma vatandaşlığı verilen kadın ya da erkeklerin kendilerine bu hakkı sağlayan kişilerin isimlerini alması geleneği sona ermiştir. Dolayısıyla kişilerin hangi *tribus*'a ait olduklarının belirtilmesine de bu tarihten sonra gerek kalmamıştır. İkinci olarak her ne kadar bazı yazıtlarda lejyonların kendilerine verilen ek unvanları yazılmasa da, yazıtta *Legio XII Fulminata*'ya, M.S. 175'te İmparator Marcus Aurelius tarafından verilen "*Certa Constans*" unvanının yazıtta yer almaması da tarih olarak M.S. 175'ten önceye ait olduğunu göstermektedir. Bu durumda, söz konusu adak M.S. 175 yılından önceye tarihlenebilir.

52 *Fulminata cognomen*'inden ötürü, *Legio XII*'nin amblemi yıldırımdır ve lejyon adına basılan sikkelerde, yıldırım bir kartalın altında betimlenmektedir (detaylı bilgi için bk.: Howgego 1983, 41-43).

Kaynakça ve Kısaltmalar

- AE L'Année Epigraphique.
- AJA American Journal of Archaeology.
- Alföldy 1984 G. Alföldy, Römische Statuen in Venetia et Histria: Epigraphische Quellen (1984).
- ANRW Aufstieg und Niedergang der römischen Welt.
- Applebaum 1989 S. Applebaum, Judaea in Hellenistic and Roman Times (1989).
- AS Anatolien Studies.
- AÜDTCF Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi.
- Baz 2007 F. Baz, Die Inschriften von Komana (Hierapolis) in Kappadokien (Universität zu Köln Yayınlanmamış Doktora Tezi 2007).
- Bean – Mitford 1962 G. E. Bean – T. B. Mitford, "Sites Old and New in Rough Cilicia", AS 12, 1962, 185-217.
- Bean – Mitford 1970 G. E. Bean – T. B. Mitford, Journeys in rough Cilicia, 1964-1968 (1970).
- Bennett 2006 J. Bennett, "The Origins and Early History of the Pontic-Cappadocian Frontier: In Memoriam Charles Manser Daniels (10 August 1932-1 September 1996)", AS 56, 2006, 77-93.
- Birley 2000 A. R. Birley, "Hadrian to the Antonines", CAH XI, 2000, 132-194.
- Bosch 1967 E. Bosch, Quellen zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum (1967).
- Cagnat 1912 R. Cagnat, L'armée romaine d'Afrique et l'occupation militaire de l'Afrique sous les empereurs (1912).
- CAH Cambridge Ancient History.
- Campbell 1999 J. B. Campbell, "Legio", DNP 7, 1999, 7-22.
- CH Church History.
- Chaniotis 1991 A. Chaniotis, "Epigraphic Bulletin for Greek Religion", Kernos 4, 1991, 287-311.
- Chapot 1967 V. Chapot, La frontière de l'Euphrate de Pompée a la conquête Arabe (1967).
- CIL Corpus Inscriptionum Latinorum.
- Cohen 2006 G. M. Cohen, The Hellenistic Settlements in Syria, The Red Sea Basin, and North Africa (2006).
- Cook 1925 A. B. Cook, Zeus: A Study in Ancient Religion, II (1925).
- CPILC R. Hurtado de San Antonio, Corpus provincial de inscripciones latinas (Cáceres), Diput. Prov. de Cáceres (Cáceres).
- CQ The Classical Quarterly
- Dio Cass. Cassius Dio, Rhomaika. Roman History, with an English translation by E. Cary, I-IX, London (1914-1927) (The Loeb Classical Library).
- DNP Der Neue Pauly.
- DP Der Kleine Pauly.
- EA Epigraphica Anatolica.
- Eck 2009 W. Eck, "Rekrutierung für das Römische Heer in den provinzen Kleinasien: Das Zeugnis der Militärdiplome", bk.: O. Tekin (ed.) in collaboration with A. Erol, Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World (Seventh Century BC to the Late Antiquity): Studies in Honour of Clemens E. Bosch, Sabahat Atlan and Nezahat Baydur (2009) 137-142.

- Eus. HE Eusebios, *Historia Ecclesiastica*. Eusebius, *Ecclesiastical History and Martyrs of Palestine*, Translated with introduction and notes H. J. Lawlor – J. E. L. Oulton, London, 2 vols. (1927-1928) (The Loeb Classical Library).
- GIC D. R. Sear, *Greek Imperial Coins and Their Values: The Local Coinages of the Roman Empire* (1982).
- Gignac 1976 F. Gignac, *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods*. Vol. I, Phonology (1976).
- Gwatkin 1930 W. E. J. Gwatkin, *Cappadocia as a Roman Procuratorial Province* (1930).
- Harper 1968 R. P. Harper, "Tituli Comanorum Cappadociae", *AS* 18, 1968, 93-149.
- Heberdey – Wilhem 1896 R. Heberdey – A. Wilhelm, *Reisen in Kilikien* (1896).
- Helgeland 1974 J. Helgeland, "Christians and the Roman Army A.D. 173-337", *CH* 43.2, 149-163+200 (1974).
- Helgeland 1979 J. Helgeland, "Christians and the Roman Army from Marcus Aurelius to Constantine", *ANRW* II 23 1, 1979, 724-834.
- Hellenkemper 1977 H. Hellenkemper, "Der Limes am nordsyrischen Euphrat: Bericht zu einer archäologischen Landesaufnahme", bk.: D. Haupt – H. Horn (Hrsgg.), *Studien zu den Militärgrenzen Roms, II: Vorträge des 10. Internationalen Limeskongress in den Germania Inferior* (1977) 461-471.
- Henrichs 2003 A. Henrichs, "Zeus", *DNP* 12.2, 2003, 782-791.
- Hermes Hermes: Zeitschrift für klassische Philologie.
- Howgego 1983 C. J. Howgego, "The XII Fulminata: Countermarks, Emblems, and Movements under Trajan or Hadrian", bk.: S. Mitchell (ed.), *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia* (1983) 41-46.
- IANazarbos M. H. Sayar (Hrsg.), *Die Inschriften von Anazarbos und Umgebung I* (2000) [IGSK 56].
- IDR III I. I. Russu *et al.*, *Inscriptiones Daciae Romanae* (1975 v.dd.).
- IEph III H. Engelmann – D. Knibbe – R. Merkelbach (Hrsgg.), 13: *Die Inschriften von Ephesos, Teil III* (1980) [IGSK 13].
- IEph IV H. Engelmann – D. Knibbe – R. Merkelbach (Hrsgg.), 14: *Die Inschriften von Ephesos, Teil IV* (1980) [IGSK 14].
- IG II² *Inscriptiones Graecae II et III: Inscriptiones Atticae Euclidis anno posteriores*.
- IGBulg G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae* (Sofia).
- IGR *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*.
- IGSK *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*.
- IGUR L. Moretti, *Inscriptiones Graecae Urbis Romae* (Rome).
- IL Afr R. Cagnat – A. Merlin – L. Chatelain, *Inscriptions latines d'Afrique (Tripolitaine, Tunisie et Maroc)* (1923).
- ILCV E. Diehl, *Inscriptiones Latinae Christianae Veteres* (1925).
- ILS H. Dessau, *Inscriptiones Latinae selectae* (1892-1916).
- Ios. Bel. Iud. Flavius Iosephus *Historicus*, *Bellum Iudaicum*. *The Jewish War*, with an English translation by H. St. J. Thackeray (Vol. 1-5), R. Marcus (Vol. 5-8), L. Feldman (Vol. 9-10) London/Cambridge (Mass.) (1926-1965) (The Loeb Classical Library).
- JRS *The Journal of Roman Studies*.

- Kaya 2005 M. A. Kaya, "Roma Lejyonerleri ve Anadolu", AÜDTCF 24, 2005, 87-98.
- Keppie 2000 L. J. F. Keppie, *Legions and Veterans: Roman Army Papers, 1971-2000* (2000).
- Keppie 2005³ L. J. F. Keppie, *The Making of Roman Army: From Republic to Empire* (2005).
- Kernos Revue internationale et pluridisciplinaire de religion grecque antique.
- Kleiner 1987 D. E. E. Kleiner, *Roman Imperial Funerary Altars with Portraits* (1987).
- Malay 1987 H. Malay, "An Inscription from ApolloniaSalbakein Caria", EA 9, 1987, 73-75.
- Malay 2006 H. Malay, "Three Dedications to Zeus Keraunios", EA 39, 2006, 103-104
- Mitchell 1976 S. Mitchell, "Legio VII and the Garrison of Augustan Galatia", CQ 26.2, 1976, 298-308.
- Mitchell 1993 S. Mitchell, *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor, I: The Celts and the Impact of Roman Rule, II: The Rise of the Church* (1993).
- Mitford 1974 T. B. Mitford, "Some Inscriptions From the Cappadocian Limes", JRS 64, 1974, 160-175.
- Mitford 1999 T. B. Mitford, "The Cults in Roman Rough Cilicia", ANRW XVIII 3, 1999, 2131-2160.
- Mommsen 1884 Th. Mommsen, "Die Conscriptionsordnung der römischen Kaiserzeit", Hermes 19, 1884, 1-79.
- OGIS Orientis Graeci Inscriptiones Selectae.
- RPC A. Burnett – M. Amandry – P. P. Ripollès, *Roman Provincial Coinage, Vol. I: From the Death of Caesar to The Death of Vitellius (44 BC-AD 69)* (1992).
- PLRE I A. H. M. Jones – J. R. Martindale – J. Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire, Vol. I: A.D. 260-395* (1971).
- Ramsay 1910 W. M. Ramsay, *The Church of The Roman Empire Before Ad 170* (1910).
- RE Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.
- Rémy 1986 B. Rémy, *L'évolution administrative de l'Anatolie aux trois premiers siècles de notre ère* (1986).
- Ritterling 1925 E. Ritterling, "Legio", RE XII.1 (1925) 1211-1856.
- Russell 1991 J. Russell, "A Roman Military Diploma from Eastern Pamphylia", AJA 95, 1991, 469-488.
- Sartre 1995 M. Sartre, *L'Asie Mineure et l'Anatolie d'Alexandre à Dioclétien: IVe Siècle av. J.-C./IIIe Siècle ap. J. -C.* (1995).
- Sartre 2004 M. Sartre, *The Middle East under Rome* (2004).
- Schwabl 1975 H. Schwabl, "Zeus", RE XA, 1975, 253-376.
- Schwabl 1978 H. Schwabl, "Zeus", RE Suppl. XV, 1978, 995-1481.
- SEG Supplementum Epigraphicum Graecum.
- Sherk 1980 R. K. Sherk, "Roman Galatia: The Governors from 25 B.C. to A.D. 114", ANRW II 7 2, 1980, 954-1052.
- Silvestrini 1999 M. Silvestrini, *Un itinerario epigrafico lungo la via Traiana. Aecae, Herdonia, Canusium* (1999).
- Sommer 2007 C. L. Sommer, *We Look a for Kingdom: The Everyday Lives of the Early Christians* (2007).
- SP J. G. C. Anderson – F. Cumont – H. Grégoire (eds.), III: *Recueil des inscriptions grecques et latines du Pont et de l'Arménie, Fascicule I* (1910).

- Speidel 1980 M. P. Speidel, "Legionaries from Asia Minor", ANRW II.7.2, 1980, 730-746.
- Speidel 1983 M. P. Speidel, "The Roman Army in Asia Minor, The Recent Epigraphical Discoveries and Research", bk.: S. Mitchell (ed.), *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia* (1983) 7-34.
- Sterrett 1888 J. R. S. Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor* (1888).
- Suet. Vesp. Suetonius, *De Vitae Caesarum, divus Vespasianus. The Lives of the Caesars*, with English translation J. C. Rolfe, London/New York (1924) (The Loeb Classical Library).
- Tac. *Ann.* Tacitus, *Annales. The Annals*, with an English translation by C. H. Moore – J. Jackson, London/New York (1931-1937) (The Loeb Classical Library).
- Tert. apol. Tertullianus, *Apologeticum. Tertullian: Apology de spectaculis*, with an English translation by G. H. Rendall, London/New York (1931) (The Loeb Classical Library).
- Volkman 1979 H. Volkman, "Tribus", DP 5, 1979, 950-952.
- Wells – Barrow 1931 J. Wells – R. H. Barrow, *A Short History of the Roman Empire to the death of Marcus Aurelius* (1931).
- Yébenes 2002 S. P. Yébenes, *La Legion XII y el prodigio de la lluvia en época del emperador Marco Aurelio: epigrafía de la Legión XII Fulminata* (2002) (*non vidit*).
- ZPE *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*.

Abstract

Lucius Artorius Marcianus' Votive Offering to Zeus Keraunios from the Halûk Perk Museum

This essay presents an inscribed votive offering with the inventory number 604T1 held in the collection of the Halûk Perk Museum in Istanbul. The provenance of the Greek inscription, acquired in 2007, was recorded as from Adana province. The inscription is found on a well-preserved stele. Its translation reads:

Lucius Artorius Marcianus, of the Sergian tribe, from Legio XII Keraunophoros (Fulminata), (offered this votive) to Zeus Keraunios.

The Legio XII Fulminata (“Casting Thunderbolts”) was probably the *legio XII* recruited by Caesar in 58 BC., which was reformed in 44-43 and then served under Mark Antony. After Actium it was taken over by Caesar Augustus and stationed in Egypt. It was transferred to Syria before A.D. 14, and later its garrison was at Raphanea. The legion may have been temporarily deployed from Syria to Cappadocia for Corbulo’s Armenian campaign of A.D. 57, as it was evidently in Cappadocia when Paetus became governor of that province in 61 and began his ill-fated Armenian campaign. The *legio* was among the troops of L. Caesennius Paetus, who “shamefully capitulated” in battle against the Parthians. In 66 the *legio* took part in the failed assault on Jerusalem by the governor of Syria, Cestius Gallus, and later under the command of Titus participated in the siege of Jerusalem. Thereafter Vespasian transferred it to Cappadocia, where it was stationed at Melitene.

While at Melitene the Legio XII Fulminata frequently despatched groups of soldiers for service in other parts of Anatolia. It even sent detachments into Armenia under Domitian and again in A.D. 177. The discovery at Adana of an altar dedicated to the legion might indicate that a detachment of the legion was stationed there at some point in its history. Its loyalty during the revolt of Avidius Cassius in 175 earned it the title of *Certa Constans* (“the Decisive and Steadfast”) from Marcus Aurelius. Its original title was *Paterna*, which derived from Caesar’s honorific title of *pater patriae*. The absence of the title *Certa Constans* given by Marcus Aurelius to Legio XII Fulminata in A.D. 175 in this inscription makes it most likely to be dated before this date. The legion was evidently still at Melitene in the late 4th century.

The inscription does not indicate where Lucius Artorius Marcianus came from. But in the Latin epigraphic records the *nomen* Artorius is found most frequently in Rome and Italy, and in *Africa Proconsularis*, with a few others in the Balkan regions. This evidence suggests that the origin of Lucius Artorius Marcianus and/or his family is more likely with Italy or Africa or, less likely, with the Balkans. The tribe *Sergia* is often associated with Roman citizens who originated in Roman military colonies. This suggests a provincial and ultimately military origin for the Roman citizenship of Lucius Artorius Marcianus and/or his family. But more importantly, the *tribus* was rarely included in inscriptions after A.D. 212 as there was no need for this following the *Constitutio Antoniniana*.

Res.1 Foto: A. Töleğen (Halûk Perk Müzesi Koleksiyonu Arşivi)

Res. 2 Foto: A. Töleğen (Halûk Perk Müzesi Koleksiyonu Arşivi)